

ГУМАНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПРОЦЕСАХ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА

Метою статті є аналіз особливостей гуманізації відносин між людиною і суспільством.

Ключові слова: *потенціал кореляції «хаос/порядок», аутопоезис системи «людина/суспільство».*

Целью статьи является анализ особенностей гуманизации отношений между человеком и обществом.

Ключевые слова: *потенциал корреляции «хаос/порядок», аутопоезис системы «человек/общество».*

The purpose of this article is to analyze characteristics of the humanistic changes in the relation between man and society.

The keywords: *potential of the correlation «chaos/order», autopoiesis of the system «man/society».*

В останні 100 років спостерігається послідовне змінювання напрямку філософських пошуків стосовно взаємодії людини і суспільства. Філософська думка все більш схиляється до гуманістичного погляду на розвиток світового процесу, ролі, місця і функції людини в ньому, наполягаючи на тому, що потрібен новий підхід до осмислення феномену взаємодії між ними. Починаючи з кінця ХІХ століття, в рамках класичного прагматизму переосмислюється саме поняття «гуманізм». Воно трактується не як інтелектуальна метакатегорія, а як життєздатна, реальна філософська опція [4, с. 34]. В руслі такого ставлення центральною фігурою аналізу визнається людина, тому що всі цінності, які становлять зміст філософських рефлексій, мають людський базис і людське вимірювання в його конкретному практичному втіленні. Ще Протагор твердив: людина є мірою всіх речей. Все, що є істинним, виявляється істинним у контексті його значення для людини як практичної істоти [4, с. 129], яка намагається покращити умови свого життя. Її приватний інтерес і прагнення до самоутвердження становлять головні мотиви її діяльності. Але реалізувати свої бажання вона може лише через взаємодію зі своїм оточенням. Способи, які вона застосовує для цього, які вона співвідносить свої вимірювання в контексті її взаємовідносин з іншими членами свого суспільства, створюють умови для гармонії/дисгармонії в соціальному оточенні. Її ідеї, конкретні дії, вся її діяльність визнаються істинними, якщо їх результати допомагають створити задовільні відносини й гармонію у різних сферах її життя. Істини людського життя не існують «десь там», в об'єктивності позалюдського світу, як вічні, неспростовні абсолюти. Не апріорні абстрактні рефлексії, які декларативно демаркують межу між добром/злом, істиною/помилкою, а безпосередні факти життєвого досвіду примушують людину робити вибір серед умов своєї реальності. Вона оцінює

валідність своїх спостережень і встановлює стандарти своїх вимірювань тут і зараз відповідно до конкретних умов і обставин часу й місця. Її ціннісні уявлення формуються відповідно до цих практичних стандартів. Ці стандарти не мають абсолютного значення, їх ціннісні характеристики рухливі, вони завжди опосередковані впливом змін в людських інтересах, обставинах і умовах [4, с. 147]. Реальність навкруги людини не зупиняється ні на мить. Те, що здавалось гарним, корисним і правильним сьогодні, на завтра може бути відкинуто як неправильне. Саме людський інтерес, людська діяльність та її практичні наслідки мають пріоритетне значення для встановлення істини, тобто концепції побудови гармонійного, збалансованого життєвого середовища. Тому гуманістичні філософські пошуки концентруються навколо еволюції конкретних життєвих процесів і ситуацій, з якими людина стикається в її співвідношенні з суспільством, у якому вона функціонує.

Орієнтація на осмислення істинності та цінності результатів людської діяльності стосовно практичної значущості їх наслідків для кожної людини в контексті її приватного/суспільного життєвого досвіду базуються на постулаті, що кожна людина існує у двох вимірах [1, с. 73; 4, с. 13] – персональному/індивідуальному/приватному і соціальному/спільному/колективному. Їх взаємозв'язок і взаємозалежність виявляється в одночасному гармонійному розвитку. Становлення індивідуальної особистості людини відбувається в суспільстві, розвиток суспільства протікає через удосконалення людини [4, с. 54]. Будь-яке рішення окремої людини певною мірою відбивається на соціальному рівні, оскільки реальний прогрес соціального середовища забезпечується завдяки зусиллям всіх і кожного з його членів. Людина будує свою індивідуальну, персональну плюралістичну картину світу, у якій вона визначає свої пріоритети корисності, цінності та істини. Але її індивідуальність і автономність як особистості здійснюється в соціальному оточенні. Структура її особистості віддзеркалює характерні риси життя суспільства, а практична діяльність є індивідуальним вираженням соціальної людської практики, яка сформувалась історично. Із самого свого народження людина стикається з суспільством, яке для неї існує як об'єктивний факт. Залишаючись зовнішнім для людини, суспільство оточує все її життя, завдяки чому всі члени суспільства відчувають залежність один від одного.

Соціальні інститути і соціальне оточення структурують не лише діяльність і реакції людини, а і її очікування. Вони контролюють і формують її ідентичність, думки та емоції. За правом народження людина є вільною, незалежною істотою, яка діє згідно зі своєю волею і бажанням. Але її свобода і незалежність існують у межах певних традицій, звичаїв і заборон. Суспільство функціонує за правилами, які встановлені і визначені наперед. В рамках цих правил суспільство диктує своїм суб'єктам конкретні, досить жорсткі обмеження на моделі поведінки і спосіб життя. Соціальні структури детермінують структури свідомості людини та водночас конструюють головні риси її ідентичності [1, с. 94], тому що вона стає соціалізованою завдяки оволодінню правилами и практиками своєї соціальної групи. В цьому процесі вона конструює свою неповторну особистість, яка містить якості, найбільш релевантні для асоціації та успішної адаптації в її оточенні. Людина перебуває не лише в просторі свого суспільства, а і в його часі, оскільки суспільство є історичною

сутністю, яка сягає за межі тимчасовості індивідуального людського життя.

Людське життя є, по суті, безперервний процес соціальної взаємодії. Соціальне оточення втручається в процес становлення індивідуальності людини не лише опосередковано, але й певною мірою напрямки. Суспільство модифікує і модулює людину, а людина, у свою чергу, впливає на характер і напрям розвитку суспільства. Внаслідок цього процесу змінюються як суспільство, так і людина. Людина знаходить всілякі засоби свого індивідуального розвитку, а суспільство сприймає його результати відповідно до їх суспільного значення. Нерозривна взаємозалежність, яка існує між людиною і суспільством, виявляється у динамічній, рухливій рівновазі. Разом вони складають комплексну єдність, в якій будь-яке персональне рішення тою чи іншою мірою відбивається на суспільному рівні. Ця єдність діє в режимі відкритої системи, де всі компоненти активно і по-різному, але в рамках єдиної організаційної структури взаємодіють з навколишнім середовищем. Елементи цієї складної системи створюють зв'язки, які комбінуються, переплітаються і постійно зростають. Вони розвиваються і будують відношення взаємодії, непомітні взаємозв'язки в якій складають фундаментальну основу дихотомії «людина – суспільство». Ця дихотомія становить багатогранну системну взаємодію, де або індивідуальні, персональні фактори і наміри, або суспільні, спільні вимоги і потреби набувають пріоритетного значення [3, с. 102]. Вона функціонує як єдина жива система, в якій усі елементи, залишаючись незалежними і досить автономними, повністю взаємопов'язані. В рамках соціальної системи кореляція залежності від соціальних стандартів і персональної автономності людини є необхідною передумовою життя і розвитку всієї системи. Крихка рівновага між ними визначає характер соціальної системи. Надмірна жорсткість соціальної системи блокує креативну активність її елементів, що неминуче веде до стагнації, але й відсутність координації і контролю не сприяє її прогресивному розвитку.

Реорганізація й упорядкування системи на новому рівні трапляється в режимі саморегулювання відповідно до змін у соціальному/природному навколишньому просторі [2, с. 23]. Результативність системи людина – суспільство в цілому залежить від взаємодії трьох компонентів – особистого внутрішнього стану людини, ставлення суспільства і впливу зовнішніх обставин. Взаємодія і взаємовплив у рамках цієї трійкової системи містить певний парадокс. Кожен з її елементів зберігає свою своєрідність і певний рівень автономності в рамках мережі взаємозв'язків, які допомагають формувати їхню індивідуальність усередині спільної системи і залежно від неї. Етичні й моральні цінності в ній виникають не як туманні релігійні поняття, а як ключові елементи міжособистісних/соціальних взаємовпливів, гармонія в яких значною мірою залежить від відношень, що формуються на рівні особистості. Внутрішні, індивідуальні зв'язки людини зі своєю душею, життєвою метою і ставленням до життя мають вирішальне значення для життя й розвитку всієї системи. В цих взаємовідносинах спостерігається безперервний процес аутопоезису [2, с. 32] – основоположного процесу життя будувати та оновлювати самого себе, зростати та змінюватись. Цей процес існує як мережа процесів, кожна відокремлена зміна в якій робить свій внесок у розвиток всієї системи і викликає модифікації у кожному із них. Вся система постійно самовідтворюється [1, с. 48; 2, с. 29], вона безупинно рухається

і прагне самооновлення. При цьому незалежний розвиток кожного елемента системи протікає в тісному взаємозв'язку із всіма її учасниками, завдяки чому вся система набуває нові якості.

Як усяка відкрита система, дихотомія «людина – суспільство» здатна реагувати на зміни і дратування, тобто на появу і вплив нової інформації, шляхом самореорганізації на більш високому або іншому рівні. В контексті поняття аутопоезису порушення і дратування стають не перешкодою, а, навпаки, критично важливим союзником, здатним спровокувати систему на самостійну організацію в нові форми існування. Сучасне філософське розуміння цього процесу ґрунтується на холистичній інтерпретації їх інтеграції [4, с. 179]. Як відомо, речі пізнаються не лише за їхніми позитивними якостями, але й за їхніми протилежностями. У дихотомії «людина – суспільство» відносини не завжди бездоганно збалансовані й упорядковані. Динамічний стан суспільної гармонії/дисгармонії постійно відчуває явні/непомітні інформаційні впливи, наслідки яких неможливо ані передбачити, ані запобігти. Незважаючи на старанно продумані плани, людина не може передбачити всі зв'язки, які вже існують або несподівано виникають. Вона вимушена реагувати на непередбачувані обставини, конфлікти й плутанину, які часто бувають результатами її же планів. Реакція на них як з боку людини, так і в рамках суспільства має бути контекстуальною, конструктивною й адресною, щоб і в разі невдачі повернути виниклі обставини, нову інформаційну ситуацію на добро і злагоду. Запобігти ганебним наслідкам несподіваного розвитку подій можна, змінивши ставлення до порушень, невдач і помилок. Для цього необхідне інше, нове бачення кореляції «хаос – порядок». У концепції гуманістичного прагматизму [4, с. 286] ця антиномія розуміється як дзеркальне відображення одне одного, як кооперація сил, що діють як єдине ціле. Добро і зло, хаос і порядок існують як близнюки [4, с. 293]. Це два стани, дві сили, які стримують одна одну в стані гармонії системи і сприяють встановленню збалансованості елементів, коли стан структури системи стає нестійким. Але і в стані хаосу й нестабільності система залишається в упорядкованих рамках, вона змінюється в певних типах взаємозв'язків усередині своєї структури. Якщо не існує партнерства/протиборства цих двох сил, не може бути і зміни, тобто новизни й прогресу. Хаос, зло, порушення, помилка, будь-які зміни в інформаційному полі необхідні для створення нової сутності.

Взаємозв'язок і нерозривність елементів в дихотомії «добро – зло», «порядок – хаос», «істина – неправда» дискутуються в філософії з античних часів. У традиційній інтерпретації стан неспокою, непорядку сприймається негативно, трактується як невдача, яку рекомендується негайно виправити. Але в контексті гуманістичного розуміння реального розвитку світу, зокрема в кореляції «людина – суспільство», непорядок, нестійкість, порушення, помилки треба трактувати не в термінах зла-відчаю-катастрофи, а розглядати як несподівану можливість, яка спонукає людину побачити проблему з іншого боку. Співвідношення в неї характеризуються як руйнація заради творчості – креативна руйнація (*destructive creation – creative destruction*) [5]. Ситуація невідповідності бажаного/реального примушує людину/суспільство шукати більш продуктивну альтернативу, змінити спосіб мислення, бо неможливо вирішити проблему, залишаючись на позиціях, які її породили.

Усвідомлений вибір нової перспективи дає можливість здійснити задумане/нову ініціативу, ідею або інформацію на іншому рівні. В результаті креативного підходу й уміння мислити широко та нестандартно створюються нові форми взаємодії елементів системи.

Людина, як і суспільство, не є стабільною системою. Рухлива взаємодія зв'язків, процесів і відношень у персональному/суспільному життєвому досвіді, викликаючи певні варіації й переформування, не руйнує самої системи. Незважаючи на коливання і зміни, які порушують плани й сподівання, єдність у кореляції людина/суспільство не знищується. Навпаки, її життєздатність продовжується в створенні нових системних відношень [3, с. 129], що виявляється в безперервному процесі перетворювання обох її елементів і врешті-решт породжує нові якості, здібності й напрямки розвитку.

Відношення в кореляції людина/суспільство минулі, вони здатні мінятися вслід за змінами соціального контексту. Вони модифікуються залежно від змін у наборі інформаційних процесів, які виявляються в часових структурах. Система продовжує розвиватися, вона поступово звільняється від старого, створюючи нові інформаційні структури, щоб краще адаптуватись до мінливої реальності. Дисипативні процеси в навколишній реальності дають інформаційний імпульс для реорганізації системи у нову форму [3, с. 96]. Ця інформація може бути лише незначним відхиленням від існуючої норми, але в нових умовах вона зростає й змінюється. Потенційні можливості людської природи виявляються та здійснюються в динамічному взаємозв'язку з контекстом ситуації, тобто з рухливістю інформації, яка виникає в навколишньому просторі. Їх реалізація залежить від здатності людини/суспільства постійно генерувати інформацію, осмислювати її і негайно реагувати на інноваційні тенденції. Просте підтвердження знайомих істин веде до застою й загибелі системи, однаково в особистісному й соціальному вимірах. Закриті системи руйнуються, тому що їм бракує енергії інформаційної новини й креативності. Реальна жива система повинна постійно реформуватись, оновлюватись, щоб забезпечити інформаційний процес зростання й розвитку.

Породження та оновлення інформації, яка модифікує взаємовідношення в системі людина/суспільство, є неминучим атрибутом реальності. Зміна інформації стимулює самопізнання й водночас дає імпульс розвитку нових відносин, що дозволяє людині зробити самостійний вибір і відчути себе особистістю, а не часткою індустріальної машини. Персональний/суспільний зріст ґрунтується на ступені володіння інформацією, яка розкриває горизонти мотивації й детермінує принципи вибору між мотивами, що конфліктують. Важливо при цьому, щоб креативні рішення були активно й позитивно застосовані в спільній людській діяльності.

Вплив нової інформації стимулює дисипативний процес, руйнуючи рівновагу та прискорюючи динаміку кореляції між хаосом і творчістю, між руйнацією і зростом [3, с. 112]. У системі «людина – суспільство» створення нової інформації є не лише постійним джерелом сили й багатства, але й могутнім стимулом морального й інтелектуального зросту. Адекватна інтерпретація дисипативних процесів і своєчасна реакція на інформаційну новизну становлять найважливіші фактори для дотримання гармонії в системі «людина – суспільство». Своєрідність конкретних умов її функціонування виявляється у використанні будь-якого порушення збалансованості

інформаційного простору на користь персонального/суспільного розвитку. Непорядок, порушення старих, звичних обставин стає запорукою нових порядків, тому що дає імпульс динамічному росту. Соціальні відносини в такому разі стають більш багатограними, цілісними, а людина отримує нові можливості проявити свої явні/потенційні здібності, відчутти себе значущим, мотивованим членом суспільства. Процеси самооновлення в тісній гармонічній взаємодії між людиною і суспільством забезпечать, з одного боку, розвиток більш повної реалізації потенціалу і позитивної самореалізації суб'єктів суспільства, а з другого – послужать спонукальним мотивом більшої консолідації соціальних відносин.

В індивідуальному/соціальному значенні практичні результати взаємодії, взаємозалежності та інтерактивності людини і суспільства завжди ґрунтуються на пошуку нових рішень, ідей і підходів, часто основаних на креативному оновленні знайомої інформації. Цей процес сприяє виявленню індивідуальних здібностей членів суспільства. Взаємодія між ними збагачує обох учасників кореляції. Такі індивідуальності продукують нову інформацію, яка, порушуючи старі системні зв'язки, створює нові інтелектуальні горизонти й культурні тенденції. Суспільство оцінює їх, оновлюється через прийняття/критику нової інформації, нових концепцій розвитку, користується ними і стає сильнішим, більш консолідованим, розвиненим та гуманізованим. Тому надзвичайно важливо з'ясувати, як суспільство може впливати на людину, щоб спонукати її оптимально використовувати свої природні можливості та здібності, і що має робити людина, щоб не впасти у відчай від будь-якої невдачі або помилки.

Тут знову виникає проблема інформації та інформованості, тому що нова інформація є джерелом життя. Вона є і умовою людської діяльності, і її результатом. Завдяки процесам взаємодії, кооперації і комунікації, у яких існують відкриті системи, інформація володіє здатністю до самогенерації. Вона здатна виконувати організаційну функцію, оскільки відкриті системи, як «людина – суспільство» чи будь-яка інша, існують і розвиваються у взаємозв'язку: соціальні системи впливають на особистість, а системні характеристики особистості детермінують характер соціальної системи. Саме їх взаємодія формує сучасну реальність. Як реалізується і використовується потенціал, прихований в новій інформації, залежить однаково і від кожної людини, від швидкості та якості її реакції на суттєву змінність обставин і моменту, і від суспільства, від його ставлення до людини.

В теорії людина – суспільство холістична інтерпретація інформаційного потенціалу кореляції хаос/порядок має велике гуманізувальне конструктивне значення. Кожний елемент в ній, існуючи в тісній єдності й обумовленості, розкриває шляхи для побудови гармонійно консолідованого суспільства. Розпізнати найкращі з них людина має сама, ніхто нічого не зробить за неї. Це важке завдання, гарантій від невдачі немає, тому так важлива гуманізація людських відносин. Людина не може сама врахувати всі реальні/вірогідні зв'язки між елементами системи. Контекстуально й концептуально правильне рішення можна знайти лише в контакті з іншими, в процесі взаємного міжособистісного/соціального обміну.

Література:

1. *Cooley Ch.* On Self and Social Organization / Cooley Ch. – Chicago UP, 1998. –268 p.
2. *Moturana H.* Autopoiesis and Cognition: The Realization of the Living / Moturana H. – D. Reidel Publishing Co, 1980. –171 p.
3. *Prigogine I.* The End of Certainty: Time, Chaos and the New Laws of Nature / Prigogine I. – N.Y : The Free Press, 1998. –240 p.
4. *Schiller F. C. S.* Logic for Use / Schiller F. C. S. – N.Y., 1930. – 466 p.
5. *Schumpeter J.* Capitalism, Socialism and Democracy / Schumpeter J. – Harper Perennial Modern Classics, 2008. –464 p.